

njihovih ideja i ideologiju ekološke etike – koja po autorima stoji spram „ljudskog šovinizma“ u odnosu na „netaknutu prirodu kao vrijednost po sebi“.

U poglavlju koje obrađuje temu ustava i ustavotvorne politike autori knjige čitaoca pozivaju na dijalog sa Š. Monteskijeom i njegovim idejama o prevazilaženju problema zloupotebe vlasti principom njene podjele na zakonodavnu, sudsku i izvršnu, konceptu koji je našao mjesta u ustavima svih demokratskih društava.

I na kraju u posljednjim poglavljima knjige autori se bave pitanjima čovjeka, njegove spremnosti na komunikaciju i političku odgovornost kroz moralne dileme. Autori od čitaoca zahtjevaju aktivan (angažovan) misaoni odnos prema onim pitanjima bez čijeg dubljeg teorijskog razmatranja ni ne možemo govoriti o ostvarenju slobodnog i demokratskog društva, a prema tome ni slobodnog čovjeka akcentujući upravo dimenziju čovječnosti kao odlučujući supstrat čovjekovog društvenog bića.

Mirjana Popović

Ričard Senet, *Kultura novog kapitalizma*, Arhipelag, Beograd, 2007.

Kapitalizam je u cjelokupnoj istoriji karakterisala izuzetna dinamičnost, i upravo ta odlika ga je učinila dominantnim i osobenim u odnosu na sve druge sisteme. Sklonost ka konstantnoj promjeni, kao prirodnom stanju, odlikaovala je i sve njegove podsisteme, a od toga nije bila imuna ni kultura. Svaka nova etapa razvoja, svaka nova epoha donosi nesto novo, nešto drugačije u odnosu na prethodno stanje. Upravo Ričard Senet, po mnogima vodeći savremeni svjetski sociolog i teoretičar društvenih procesa, u svojoj knjizi *Kultura novog kapitalizma* nastoji da ukaže na sve specifičnosti koje kapitalizam u savremenom dobu nosi sa sobom. On ne otkriva samo način rada savremenih firmi i kompanija već istražuje način na koji njihovo funkcionisanje prodire na teritoriju kulture. Senet ovdje kulturu poima u najširem mogućem značenju, kao način života koji dominira u modernom svijetu, tako da insistira, kako sam kaže, više na njenom antropološkom značenju nego umjetničkom.

Autor priču o novom kapitalizmu počinje u Port Hjuronu 1962. proglašom Nove ljevice gde su mladi radikali i entuzijasti isticali želju za potpunim preobražajem postojećih institucija, koje su se po

definiciji odlikovale izuzetnom glomaznošću i krutošću. Želja je bila usmjerena u pravcu ukidanja takvih „birokratskih zatvora“, „gvozdениh kaveza“, kako bi se stvorile zajednice koje bi svojim manjim obimom donijele drugačije odnose individua koje funkcionišu unutar njih. Vjerovalo se da je cilj lako ostvariti i da će smanjenje velikih sistema doprinijeti povećanju povjerenja i solidarnosti među zaposlenima koji ih sačinjavaju. Novi sistemi bili bi manji i lakše bi se prilagođavali konstantnim promjenama, što bi dovelo do bolje međusobne saradnje i razumjevanja. Ustvari, došlo bi do višeg stepena slobode. Želje lijevih radikala su ispunjene ali posledice nisu bile onakve kakve su oni pretpostavljali da će biti. Efikasnost novih sistema u ekonomskom smislu nije sporna ali takav razvoj bio je praćen nestajanjem određenih kulturnih vrijednosti. Raščlanjivanje velikih institucija uslovalo je i raščlanjivanje života mnogih ljudi, i upravo takvo stanje karakteriše savremeno društvo. „Mesta u kojima ljudi rade podsjećaju na željezničke stanice a ne na naselja, usled zahteva na poslu porodični život izgubio je svoj pravac. Migracija je obelježje globalne ere, seljenje a ne nastanjivanje“ (str. 8). Samo

posebna vrsta ljudskih bića može uspjeti u tako nestabilnim i fragmentiranim društvenim uslovima. To su osobe koje moraju biti spremne da upravljaju kratkotrajnim odnosima i samim sobom pri prelasku sa jednog zadatka na drugi, sa jednog posla na drugi, sa jednog mjesta na drugo. Sada se sve više pojavljuje potreba da zaposleni iskaču iz svojih usko stručnih polja i prilagođavaju se novim zahtevima firmi, koje se opet, prilagođavaju novim uslovima tržišta. Vrijeme postaje pravi izazov. Upravo ovdje se opravdano postavlja pitanje kako razviti nove vještine, kako izbaciti na površinu potencijalne sposobnosti kad se zahtjevi realnosti mijenjaju svjetlosnom brzinom. Neophodnim se pokazuje da radnici idu na prekvalifikaciju svakih par godina, tako da prethodno stečeno iskustvo postaje neupotrebljivo. Sve je to, kako kaže autor, više svojstveno potrošaču koji je uvijek željan novih stvari i odbacuje stara iako savršeno upotrbljiva dobra, nego vlasniku koji ljubomorno čuva ono što posjeduje (str. 10). Međutim, to je nešto što ne odgovara ljudskoj prirodi, većina ljudi želi da se ustalj u određenoj oblasti i da im se vrednuje iskustvo koje su tokom života postigli. Stoga ta nova kultura u novim institucijama nanosi štetu mnogim ljudima koji ih nastanjuju. Dakle, odlika novog kapitalizma nije samo obična promjena, već promjena koju sam čovjek nije više u stanju da prati. Analizirajući dešavanja iz ovog ugla stabilnost je odlika onih društava koja ekonomski stagniraju. Senet, međutim, ističe da skandinavske zemlje demantuju ovakvo tumačenje, jer su uspjele da kombinuju relativnu stabilnost i ekonomski rast, i da očuvaju veću jednakost u raspodjeli bogatstva, te sveopšti viši životni standard i bolji kvalitet života nego u SAD i Velikoj Britaniji.

Senet ističe da je razvoj kapitalizma u njegovom istorijskom hodu, od primitivnog, divljeg, preko socijalnog do postmodernog ili savremenog uvijek postavljao pojedincima različite zahtjeve

u pogledu njihovih kulturnih potreba. „Primitivni“ kapitalizam nije bio efikasan ni u ekonomskom ni u „ljudskom“ pogledu. U knjizi se navodi podatak da je sredinom 19. vijeka 40 procenata radno sposobnih stanovnika u Engleskoj bilo nezaposleno, a 70 procenata novih fabrika je propadalo usled nedovoljno dobre organizacije (str. 22). Zahvaljujući Veberovoj analizi primjećujemo da je usavršavanje birokratije i projektovanje Bizmarkovog militarizovanog, hijerarhijskog modela organizacije donijelo u sferu ekonomije potrebnu stabilnost sistema. Sistem je građen piramidalno, svaki element je svoju funkcionalnost crpio iz jasno definisanih odnosa sa drugim elementima i cjelinom. I država blagostanja takođe je prihvatila taj oblik birokratske piramide. Nova ljevica je priželjkivala krah tako ustrojenog koncepta i to se zaista i desilo, čvrstina institucija nije više bila prednost nego nedostatak. Posebnu značajnu ulogu u ovoj transformacijimje odigrao tzv. „nestrpljivi kapital“ kog karakteriše izuzetna dinamika prilikom kupovine i prodaje akcija na otvorenom tržištu. Kolika je razlika u brzini promjene možda najbolje pokazuje primjer koji navodi Senet „Dok su se u američkim penzionim fondovima akcije zadržavale u proseku 46 meseci, do 2000. godine mnogo toga u portfolijima tih institucionalnih investitora postojalo je u prosjeku 3,8 mjeseci“ (str. 37). Upravo taj pritisak kratkoročnih rezultata transformisao strukturu postojećih institucija. Čvrstina je bila znak slabosti, ona je ukazivala tržištu na to da firma ne može unijeti inovaciju ili pronaći nove mogućnosti ili na neki drugi način uvesti promjenu. Kvalitet institucije se sada ogleda u mogućnosti njene unutrašnje promjene i prilagodljivosti. Novoj ljevici su dakle, želje ispunjene ali ne na način na koji je promjena priželjkivana. Naravno, tranzicija iz socijalnog u novi kapitalizam donijela je određene koristi ali ne i očekivano podizanje kvaliteta institucijalnog života. Jedan od glavnih,

ako ne i glavni doprinos koji je donio socijalni kapitalizam po Senetu je organizovano vrijeme. Suština je da pojedinci tragaju za osmišljavanjem svojih života u okviru sistema u kojima djeluju. Izostanak takvog strukturisanja stvarnosti vodi u nezadovoljstvo, stres, strah osećaj beznačajnosti, što su izazovi sa kojima se sve više suočava novi kapitalizam. Privremenost je ono što odlikuje savremeno društvo, ovdje ne mislimo samo na privremenost radne snage u smislu angažovanja spoljnih i honorarnih saradnika, već se misli i na privremenost unutrašnje strukture firme.

Kao produkt ovakvog društvenog koncepta po Senetu se javljaju tri socijalni deficita: slaba odanost instituciji, smanjenje neformalnog povjerenja među radnicima i slabljenje institucionalnog znanja. Upravo svi ovi elementi mogu poslužiti za operacionalizaciju onoga što sociolozi nazivaju društvenim kapitalom. Koliko je savremeni čovjek deficitaran sa ovom vrstom kapitala možda nam najbolje govori Roberta Patnama u svojoj knjizi „Kuglanje sa samim sobom“, u kojoj analizira ovaj fenomen.

U drugom poglavlju koje je naslovljeno „Talenat i zao duh beskorisnosti“ autor nas na upečatljiv način uspoznaje sa fenomenom beskorisnosti kao ključnom odlikom savremenog kapitalističkog društva. Tri su sile, po njemu, uslovile beskorisnost kao pretnju savremenom dobu: globalna ponuda radne snage, automatizacija i pitanje starenja. Globalna ponuda radne snage usmjerava poslove iz bogatih zemalja u siromašne. Kapitalizam traga za radnom snagom gdje god je ona jeftinija. Tako da poslovi napuštaju zemlje sa visokim platama kao što su SAD ili Njemačka i sele se u zemlje sa niskom nadnicom i kvalifikovanim radnicima koji su često suviše obrazovani za određene poslove. Drugi oblik zlog duha beskorisnosti uzrokovan je automatizacijom. Zahvaljujući revoluciji u informatici i mikroelektronici nešto što je u prošlosti bila naučna fantastika sada je postalo

stvarnost. Automatizacija omogućava ne samo brze odgovore na zahtjeve promjene, jer se mašine mogu brzo prilagoditi, već i na hitro obavljanje posla kad se potreba za proizvodom promijeni. Starenje definiše sledeći, i možda najbitniji domen beskorisnosti. Starenje je prirodan proces koji u određenom trenutku doprinosi da svi postanemo beskorisni, odnosno neproduktivni. Međutim, savremena ekonomija starost posmatra na drugačiji način. Savremena medicina je omogućila da živimo i radimo duže nego u prošlosti, ali se starosna granica još uvijek određuje prema nekadašnjem standardu. Razloge zbog kojih te dodatne godine nijesu iskorišćene produktivno leže u destruktivnom uplitanju ekonomije tržišta radene snage. U uslovim brzih promjena traže se i brzo prilagođavanje novim poslovima koje tržište postavlja pred nas. Upravo ovdje starost postaje mana, jer kako Senet navodi „Poslodavac može izabrati da pošalje pedesetogodišnjaka na prekvalifikaciju na kojoj će ažurirati svoje znanje, ili da uposli bistrog dvadesetpetogodišnjaka koji je to već savladao. Mnogo je jeftinije zaposliti bistrog momka – zato što će stariji radnik imati veću osnovicu za platu, i stoga što su programi prekvalifikacije skupi“ (str. 82). Dakle, u savremenom društvu iskustvo koje raste gubi svoju vrijednost, odumiranje vještine predstavlja trajnu odliku tehnološkog napretka.

Posebnu vrstu umjeća čiju poziciju Senet analizira u svremenom kapitalizmu jeste zanatsko umjeće. Zanatsko umjeće po autoru bi značilo: raditi nešto dobro zarad same stvari na kojoj se radi. Međutim, takvu želju u novim institucijama je jako teško ostvariti. U savremenim firmama i sam posao počinje da liči na strukturu organizacije – mijenja se i prilagođava potrebama a samim tim, zbog nestrpljivog kapitala koji uslovljava kratke rokove, ne može biti savladan pravilno. To rađa površnost i nevoljno izvršavanje zadataka radnika koji nijesu za njega pravilno obučavani. Zanatsko

umjeće zahtijeva i posvećenost kao posledicu vjerovanja zaposlenog u sopstvenu objektivnu vrijednost i kvalitet posla koji obavlja. Želja da se neka stvar uradi dobro bez obzira na materijalni dobitak je ključna vrijednost zanatskog umjeća.

U novom kapitalizmu sve se više cijene potencijalne sposobnosti od konkretno stručnih. To je zato što je firmama bitnije da zaposleni bude sposoban i dovoljno talentovan da se mijenja u odnosu na promjenjive zahtjeve posla. Nije više toliko važno da li se jedan posao zna izuzetno dobro, već volja i sposobnost brzog prilagođavanja. Ovo je, naravno, na uštrb kvaliteta jer takav pristup često karakteriše površnost.

U poglavlju „Potrošačka politika“ Senet primjećuje da „potrošačka strast samu sebe sagoreva i to sopstvenom snagom“, i time nam zapravo govori da savremeni čovjek u uslovima sveopšte dinamike nema vremena da uživa u onome što posjeduje, što kupuje. Što više ima, sve je više nezadovoljan time što ima. Drugim riječima, stvari mnogo

primamljivije izgledaju na rafovima nego u vlasništvu, gdje gube svoju primamljivost, „sagorijevaju“ usmjeravajući pažnju potrošača na drugi objekat želja i onda opet u krug. Pisac ove knjige dosta ubjedljivo pokazuje da maltene beskonačni resursi robe bude takve sentimente kod potrošača, u šta Senet ubraja i sam sebe, navodeći primer njegove kupovine iPod-a i padanjem na koljena pred argumentima reklame.

Kultura novog kapitalizma nudi detaljan opis načina promjene institucija kroz razne faze kapitalizma i kako se pojedinac nosi sa zebljom da će postati nepotreban u novom društvu fleksibilnih vrijednosti. Takođe, istražuje se potrošačko ponašanje u sferi ekonomije i politike. Senetova knjiga, dakle, daje detaljan pregled izazova novog kapitalizma poredeći ga sa svojim prethodnicima, posebno ističući njegov prodor na područje kulture.

Goran Čeranić